

PABRĖŽA VILNIAUS UNIVERSITETO ŽEMAIČIŲ GRUPĖJE
IR
JO ĮNAŠAS Į ŽEMAIČIŲ KULTŪRĄ

Jurgis Ambraziejus Pabrėža savo intelektualinį pasiruošimą gavo Vilniaus universitete, nes dvejus metus (1792-1794) jame studijavo ir vėliau palaikė mokslinius ryšius su jo profesoriais ir buvusiais studentais žemaičiais. Jis priklauso žemaičių šviesuolių grupei, kuri XIX amž. pradžioje sukėlė gyvą žemaitiškai-lietuvišką literatūrinį sąjudį.

Jis stovi greta Žemaičių vysk. Juozapo Arnulfo Giedraičio, išvertusio *Naująjį Testamentą*, greta Kajetono Roko Zabičio, paruošusio lietuvių ir žemaičių vaikams elementorių, greta Dionyzo Poškos, kurį giria, kad rūpinasi žemaičių kalbos gryninimu, greta Silvestro Teofilio Valiūno, sukūrusio *Birutės dainą*, greta Simono Stanevičiaus, parašiusio patriotinę odę — *Žemaičių šlovę*, greta didžiųjų savo kaimynų Simano Daukanto ir vysk. Motiejaus Valančiaus, su kuriais intymiai bendradarbiavo. Jis žemaičių sąjudį papildė savo gausiais religiniais ir moksliniais raštais ir keliomis žemaičių dainuojamomis dainelėmis. Jurgis Ambraziejus Pabrėža yra aktyvus Vilniaus universiteto žemaičių grupės atstovas, dėl to verta jo kultūrinį ir mokslinį įnašą šiame sukaktuvianiam Vilniaus universiteto minėjime prisiminti.

BIOGRAFINĖS ŽINIOS

Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Večių kaime, Lenkimų parapijoje, ir buvo pakrikštytas Jurgiu¹. Ambraziejaus vardą jis gavo

---

¹ Gimimo metrikų nuorašas: Januarius Anni 1771 D. 15 Huius Bapt Infans n-ne Georgius L. L. P. P. G. D. Joannis Pabrež matris Roza Bowžinska. L. L. Joseph Baužinski cum Elizabetha Pabrežówna Stephan Pruszinski asistens Infans de Wecze Par. Lenkimensis ». Ši nuorašą padaręs kun. Ruškys, *Kun. Jurgis (Tėvas Ambroziejus) Pabrėža*, mašinėle rašytoje biografijoje 3 psl. pažymi, kad metrikų kalba labai nevykusi. Tačiau gimimo, ar geriau krikšto data, krikšto ir gimimo vieta, tėvų ir kūmų vardai yra tikri.

įstodamas į pranciškonus². Jo tėvai turėjo 30 ha žemės ir buvo laisvi valstiečiai³. Šiek tiek pramokę skaityti ir rašyti, tėvai 1785 m. nuvežė Jurgį į Kretingos mokyklą, kurią 1792 m. pavasarį baigęs, tų pačių metų rudenį įstojo į Vilniaus universitetą. Ką jis studijavo pasako mums Valančius. Jis rašo, kad Pabrėža «nuvažiavęs į Vilniaus akademią mokėsi istorijų, anatomijos, botanikos, chemijos, chirurgijos, fizikos, prigimtų įstatymų, teologijos ir išguldymo Rašto švento»⁴.

Deja, Pabrėžai neteko baigti studijų, nes politiniai krašto įvykiai ir pašaukimas į kunigus nutraukė jo studijas. Tada Kosciuškai pradėjus 1794 m. laivės kovą prieš rusų okupaciją, daugelis studentų, jų tarpe ir Pabrėža, tikėdami išvaduosią tėvynę, išėjo į sukilimą. Apie Pabrėžos dalyvavimą sukilime sužinome iš jo namiškiams rašyto laiško⁵.

Tada Kosciuškos sukilimas nepavyko. Tų pačių metų rugpiūčio 10 d. rusai užėmė Vilnių ir pradėjo žiauriai bausti sukilėlius. Tuo metu, pasak V. Biržiškos, Pabrėža buvo pasitraukęs į Žemaitiją ir rugpiūčio 1 d. įstojo į Varnių kunigų seminariją, kur jau 1796 m. vasario 26 d. buvo išventintas kunigu⁶.

Po šventimų Pabrėža vienerius metus vikaravo Šiluvoje (1796-1797)⁷, paskui apie dvejus metus (1798-1800) buvo Raudėnų parapijos administratorium. Atsisakęs administratoriaus pareigų vėl dvejus metus vikaravo Tveruose (1800-1802) ir apie penkerius Plungėje (1802-1807), kol pradėjo rūpintis Kartenos altarijos įkūrimu. Kurdamas altariją ir joje gyvendamas, Pabrėža Kartenoje praleido apie devynerius metus (1807-1816)⁸.

Beveik nuo pirmųjų kunigyستės dienų Pabrėžai kildavo noras stoti į vienuolyną, bet jis tą norą ilgai laikė pagunda, kol tai pagundai pasidavė 1816 m. gruodžio 8 d., įstodamas į pranciškonus Kre-

² Ten pat 47 psl.; V. BIRŽIŠKA, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*, žr. *Aleksandrynas*, II, Čikaga 1963, 306 psl.

³ *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*. Medžiaga biografijai. Sudarė Kretingos kraštotyros muziejaus darbuotojai. Kretinga 1971. Mašinėle rašyto teksto fotokopija, 2-3 psl.

⁴ M. VALANČIUS, *Raštai*, II, Vilnius 1972, 273 psl.; J. DAGYS, *J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai*, žr. *Jurgis Pabrėža*, Vilnius 1972, 8 psl.

⁵ V. BIRŽIŠKA, *Kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža*, žr. *Aidai* (1950), 2 nr., 71 psl. ir *Aleksandrynas*, II, 307 psl.

⁶ Ten pat; P. RUŠKYS, *Kun. Jurgis (Tėvas Ambraziejus) Pabrėža*, 6 psl.

⁷ Ten pat, 7 psl.; V. GIDŽIŪNAS, *Pabrėža*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXI, 303 psl.

⁸ P. RUŠKYS, *Kun. Jurgis (Tėvas Ambraziejus) Pabrėža*, 11-12, 26, 28, 34-36 psl.; *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*. Medžiaga biografijai. Sudarė Kretingos Kraštotyros muziejaus darbuotojai, 17-26 psl.

tingoje, ir po bandymo metų, 1817 m. gruodžio 9, padarydamas įžadus⁹.

MOKYTOJAS IR KAPELIONAS

Įstojęs į vienuolyną, Pabrėža tuoj buvo įjungtas į vienuolinį gyvenimą ir apaštalavimą. Kadangi jis gerai mokėjo lotynų kalbą, buvo gamtos mokslų žinovas ir švento gyvenimo kunigas, dėl to vienuolyno vadovybė paskyrė jį Kretingos pranciškonų mokyklos mokytoju ir kapelionu. Jis dėstė lotynų kalbą ir parašė trumpą lotynų kalbos vadovėlį: *De praeceptis prosodiae et de licentia poetica et necessitate metrica* (in 8°, 95 psl.).

Su dideliu pamėgimu Pabrėža dėstė gamtos mokslus ir ne tik klasėje, bet ir pačioje gamtoje su mokiniais tyrinėdamas ir rinkdamas augalus. Jis taip pat dėstė ir geografiją ir parašė trumpą geografijos vadovėlį. *Ižegis Geograpyje (Žemurasztis) ira apraszims žemys* (166 psl.)¹⁰.

Buvo uolus ir dvasios vadas, reikalavo, kad mokiniai atliktų savo religines pareigas. Sakė jiems gražius auklėjimo turinio pamokslus, kurių vienas yra išsilikęs ir aš jį paskelbiau *Ateityje*¹¹.

Pabrėža dar pasauliniu kunigu būdamas, buvo pagarsėjęs pamokslininkas. Jis turėjo visas gero pamokslininko savybes: aštrų protą, stiprią valią, jautrią širdį, gerą atmintį, lakią vaizduotę ir pakankamą išsilavinimą. Į tai atsižvelgdama pranciškonų vadovydė 1821 m. paskyrė jį Kretingos vienuolyno pamokslininku. Manyta, kad šiose pareigose jis bus naudingesnis, ypač 1825 — Didžiojo Jubiliejaus metais.

Paskirtas pamokslininku, jis rūpinosi, kad jo pamokslai būtų naudingi žmonėms pataisyti, kaip reikalauja šv. Pranciškus. Jis plakė savo laikų nedorus žemaičių papročius ir ydas. Iš likusių keturių didelių Pabrėžos pamokslų rinkinių, matome, kad jis jiems medžiagą rinko iš Šv. Rašto, Šventųjų Gyvenimų, Bažnyčios Tėvų ir Daktarų raštų, Tridento ir kitų ekumeninių susirinkimų nutarimų. Naudojosi taip pat garsių teologų, dvasinio gyvenimo magistrų ir savo laikų įžymių pamokslininkų raštais.

⁹ P. Ruškys, Ten pat, 46-48 psl.; *Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Medžiaga biografijai*, 38-40 psl.

¹⁰ P. Ruškys, ten pat, 48 psl.; *Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Medžiaga jo biografijai*, 40-46 psl.

¹¹ *Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos alsisveikinimo kalba su mokiniais*, žr. *Ateitis*, 1962, 2 nr., 46 psl.

Visi Pabrėžos pamokslai, laikantis iškalbos mokslo taisyklių, yra ištisai Kretingos žemaičių tarme parašyti. Jie labai planingi, gilūs, vaizdingi ir ilgi. Taip paruošti pamokslai turėjo didelį pasisekimą. Valančius apie jo pamokslus rašo : « Žmonės jo pamokslų kaip kokio apaštalo su didžia atida klausosi ir namaž gauna pelno išganingo ». Pabrėža savo pamokslus jungė į rinkinius. Jų buvo sudaręs 11, kurių 4 yra išsilikę iki mūsų dienų. Pamokslininko pareigose jis išbuvo iki 1827 m.¹²

ŽEMAIČIŲ PAPHOČIAI PABRĖŽOS PAMOKSLUOSE

Pabrėžos pamokslai apima visą moralinį žemaičių gyvenimą nuo gimimo iki mirties, apima krikštynas, vestuves ir laidotuves. Jie paliečia kūdikystę, jaunystę ir senatvę, vaikų tėvų ir šeiminių pareigas, socialinius žmonių santykius — samdinių ir šeiminių, valstiečių bajorų ir ponų, vyrų ir moterų apsitaisymą, jų elgesį, pasilinksminimus; dainas ir šokius, darbus ir talkas, pagonybės liekanas, burtus, prietarus, priežodžius ir keiksnius, netikėjimo apraiškas, elgesį švenčių metu, girtavimą ir ištvirkimą.

Tiesa, visi šie dalykai yra bendri visų kraštų žmonėms, dėl to visų kraštų pamokslininkai ir moralistai smerkia visa tai, kas priešinga Dievo ir Bažnyčios įsakymams. Jais remdamasis tai darė ir Pabrėža, bet jis iškelia jų savitą išraišką, kaip ir koku būdu tie žemaičių prasižengimai padaromi ir taip atskleidžia savo laikų papročius. Žinoma, pamokslininkas jų smulkiai neatpasakoja, o tik pasako, kas juose jo laikų moralės dėsniai buvo smerkiama. Tuo būdu jis mums paliko liudijimą ne tik apie žemaičių elgesį, bet ir bendrai apie tų laikų Bažnyčios moralinį mentalitetą ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje.

Vaikų auklėjimas. — Pabrėžos pamoksluose išryškėja jo ir jo laikų vaikų auklėjimo pedagogika : gimdytojų pareigos vaikams, globėjų, mokytojų ir šeiminių pareigos jų auklėjimui ar tarnybai pavestiesiems.

Gimdytojų pareigos yra dvejopos kūno ir sielos atžvilgiu. Pirmiausia kūno atžvilgiu tėvai turi saugoti dar negimusio pradėto kūdikio gyvybę. Dėl to Pabrėža 1826 m. Mosėdyje sakytame pamoksle visas tokias moteris, kurios per savo kalnę, ar žolėmis, ar kuo kitu panaikina nėštumą, vadina dvigubomis žmogžudėmis, nes jos nužudo

¹² P. Ruškys, Ten pat, 50 ir sek. psl. ; *Jurgis Ambraszjus Pabrėža*. Medžiaga biografijai, 46 ir sek. psl. ; M. VALANČIUS, *Raštai*, II, 374 psl.

netik kūną bet ir sielą. Tokiais yra vyrai ir vaikai, kurie nėščias moteris muša, labai išgašdina, ar prie sunkių darbų verčia, jei dėl to jos ne laiku pagimdo¹³.

Pabrėža griežtai draudžia motinoms guldysis kūdikius šalia savęs vienon lovon, nes dažnai juos motinos mirtinai nuguldavo¹⁴.

Pabrėžai rūpėjo ir vaikų kūno gerovė, dėl to 1815 m. Salantuose sakytame pamoksle baro tėvus, kurie per tinginystę nesirūpina savo vaikų sveikata, prastai juos maitina, darbo ar amato, iš kurio galėtų pragyventi, neišmokina. Nusideda tėvai, kurie prageria, išaikvoja, ar praskolina ūkius, nieko vaikams nepalikdami¹⁵.

Mosėdyje 1826 m. sakytame pamoksle primena tėvams, kad jie mirtinai nusideda be atodairos bausdami vaikus, tai per ausis juos pliekdami, tai kumštėmis bausdami taip, kad nuo to vaikai tampa ligoti.

Dar jautresnis Pabrėža dvasinio vaikų auklėjimo srityje. Kūdikiu gimus reikia jį pakrikštyti, o krikštijant reikalingi krikšto tėvai, kad reikalui esant savo «podes» išmokytų išganymui reikalingų dalykų. Tačiau jis labai kritikuoja tuos kaimynus, kurie vieni kitų neša krikštyti vaikus ir taip susigiminiavę nuolat vaišinasi, girtuokliauja, visai nesirūpindami vaikų auklėjimu¹⁶.

Gimdytojai ne tik turi mokyti vaikus tikėjimo tiesų ir doros mokslo, bet ir savo pavyzdžiu juos auklėti, ir saugoti juos nuo blogos draugų ir aplinkos įtakos¹⁷.

Pabrėža liepia tėvams prižiūrėti vaikus, kad jie šventomis dienomis iš pinigų kortomis neloštų, baidyklėmis persirengę po kiemus nesivalkiotų, neleisti vyriškiams persirengti moteriškais drabužiais, o moteriškosioms vyriškais, uždrausti išdaigas daryti su moterimis. Jei turi nedoras knygas ar kitokius raštus, eiles ar dainas ar paveikslus, turi juos iš namų pašalinti. Tai įsidėmėtinas aniems laikams įspėjimas, kai dar iš viso knygų maža tebuvo.

¹³ *Parkratima qnt saužines* paraše KUNEGAS EMBRAZIEJUS PABRĖŽA Bernardinas Kretingos klostoriaus. Metusi 1849, 17-18 psl. Pasak V. BIRŽIŠKOS, *Aleksandrynas*, II, 312 psl., šis veikalas su 1849 m. kontrafakcija buvo išspausdintas 1869, 1877 ir 1893 m.

¹⁴ Ten pat, 18 psl.: *Pamokslay Wayringosy Materyjosy*... sakity par Kónyga AMBROŽIEJO PABRĖŽA Tercygorió Zokona Szwęta Tiewa Prączyzskaus, 135-136 psl. Čia cituojama rankraštinio pamokslų rinkinio fotokopija. Originalas — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne, Vilniuje.

¹⁵ Ten pat, 385-386 psl.

¹⁶ Ten pat, 121-128 psl.: *Parkratima qnt saužines*, 19 psl.

¹⁷ *Knīga Tóreți sawiey Kozonius ónt nekóriu nedielys Dyjnu yr ónt Labay daug Szwęcziu*... — Sakitu... par kónyga JÓRGI AMBROŽIEJO PABRĖŽA... Metusy 1822. Šio pamokslų rinkinio rankraštis pranciškonų nuosavybė, 41-43, 47-48, 99-100, 382-384, 386-387 psl.

Toliau Pabrėža sako, kad nusideda tie tėvai, kurie savo dukteriai leidžia naktimis po svetimas kameras, ar po savo namų užkampius su nereikalingais asmenimis vaikiotis. Gimdytojai taip pat neturi leisti, kad jų dukterys ar mergikės palydėtų svečių į patalą lovos parodyti, ar pašildytus patalus nunešti, nes tuose palydėjimuose labai dažnai, jei ne patys nusideda, tai apie save blogas kalbas sukelia¹⁸.

Darbėnuose 1818 m. sakytame pamoksle įspėja tėvus, kad jie sunikiai nusideda vaikų akyse myluodamiesi ir bučiuodamiesi. Nusideda motinos, kurios neprisidengusios krūčių žindo kūdikius, kitiems paaugusiems vaikams matant, arba paauglius guldosi su savim į vieną lovą. Pamokslininkas juokiasi iš tų tėvų, kurie vaikus bardami, keikdami ir mušdami varo poterių kalbėti, o patys jų nekalba¹⁹.

Dar labiau nusikalsta tėvai, kurie vaikams liepia bloga daryti. Tokie tėvai savo vaikus patys atiduoda «biesams». Taip daro tos motinos, kurios bara savo dukteris, kad nesipuošia, kad prie jaunimo netinka, kad piktinančių madų neseka, kad biaučiau iškirptų «šniūrelkų» nenešioja. Toliau Pabrėža atskleidžia, kaip jo laikų gimdytojai ugdė savo vaikų išdidumą ir tuštybę, kaip patys dukterims siūdavo jau minėtas «šniūraukas», jupeles, į kurias baisu ir pažiūrėti, patys liepė marškiniais be apykaklės dėvėti, patys vertė į parėdkas, vestuves eiti, «šokinėti, kultis su jaunuomeni», patys tėvai «zalietu» metu savo dukroms liepdavę su jaunuoju vienam patale nakvoti.

Tą patį primena pamokslininkas globėjams, mokytojams ir šeiminkams, atskleisdamas jų didelę atsakomybę už apsileidimą ir blogą jiems pavestųjų vaikų auklėjimą²⁰.

VESTUVINIAI PAPROČIAI PABRĖŽOS PAMOKSLUOSE

Naujos šeimos sukūrimas visose tautose laikomas dideliu įvykiu, dėl to jų vestuvės yra apipintos įvairių papročių pynėmis, apeigomis, kalbomis, šokiais, dainomis ir puotomis. Nuo kitų tautų neatsiliko ir lietuviai, ypač labiausiai konservatyvūs žemaičiai. Per šimtmečius jie sukūrė savo vestuvinius papročius, kurie su visais nuo krikščioniškos moralės nukrypimais pasiekė Pabrėžos laikus. Tas jam davė

¹⁸ Ten pat, 42-45 psl.

¹⁹ Ten pat, 45-47, 125, 595-596, 599 psl. *Pamokslay Wayringosy Materyjosy*, 122-123 psl.

²⁰ Apie vestuvinius žemaičių papročius Pabrėžos pamoksluose jau yra rašę: J. POVILONIS, *Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose*, žr. *Naujoji Romuva*, 1939, 48 nr., 873-875 psl. J. TARVYDAS, *Etnografinė medžiaga Jurgio Pabrėžos pamoksluose*, žr. *Kraštotyra*, 1971, 241-243 ps., S. SKRODENIS, *Žemaičių buitįs J. Pabrėžos pamoksluose*, žr. *Jurgis Pabrėža*, 66-71 psl.

progą pamoksluose iškelti tai, kas tuose papročiuose nesiderina su krikščioniškąja morale. Pamokslininkas, norėdamas savo klausytojus nuo tų papročių atpratinti, turėjo pasakyti, kas juose nedora. Kadangi jis savo pamokslus ištiesai pasirašydavo, dėl to mūsų etnografamas šioje srityje paliko labai vertingą medžiagą, kuri atskleidžia XIX amž. pradžios vestuvinius papročius²¹.

Pabrėžai buvo gerai pažįstami žemaičių vestuviniai papročiai, ypač tose vietose, kur jis ilgiau gyveno: Lenkimuose, Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje, Kartenoje ir Kretingoje. Vadinasi, jis savo pamoksluose lietė šiaurės-vakarų žemaičių vestuvinius papročius, kuriuos atminė nuo savo vaikystės (1780-1827). Atrodo, kad šie papročiai labiausiai buvo išgalėję Kretingos parapijoje, nes jis net tris iš keturių iki šiol išlikusių šios rūšies pamokslų sakė Kretingoje²².

Pirmiausia Pabrėža pasako, kad moterystė yra Kristaus įsteigtas sakramentas. Toliau nurodo kliūtis, kurios pagal Bažnyčios kanonus trukdo ar iš viso neleidžia sudaryti teisėtai galiojančios moterystės. Tarp kliūčių reikia paminėti aniems laikams charakteringą atgailos laiką. Tada ketvirtasis Bažnyčios įsakymas draudė imti šliubą ir kelti veseles Bažnyčios uždraustomis dienomis. Tas uždraustas laikas tada buvo nuo pirmosios dienos Advento iki Trijų Karalių ir nuo Pelenų dienos iki Atvelykio. Žemaičių vyskupijoje buvo uždrausta tuoktis sekmadieniais ir šventomis dienomis, o buvo leidžiama tuoktis tik antradieniais²³.

Zalietos. — Vestuvėms būdavo pasirošama piršlybomis, kurias žemaičiai vadino zalietomis. Jos susidėdavo iš pasipiršimo, ūkvaizdžių, susitarimo ir pasirošimo jungtuvėms.

Zalietos — piršlybos buvo oficialus vedyboms pasirošti būdas. Jei kurie jaunieji patys vieni susitardavo tuoktis, tokie buvo laikomi

²¹ Ten pat.

²² *Pamokslós Apey Paryszkadas į Stona Moteristys yr ko reykh ónt prijemjma Sakramenta Moteristys só pazítkó: ty ira: kayp reykh elgtys layki Zalietu, Ukwayždziu, pyrm Szluba, yr laykó Parietkas, Weselys.* — Sakíts Metusy 1822 laykó Atpusku 40 Adinu par Sekmynes, žr. PABRĖŽA, *Kninga pyrma Apey Sakramentus ógótnay yr Apey Nekórius Sakramentus ipatingay*, 245-284 psl.: *Pamokslós Ónt óntros Nedietyls po Tryju Karalu. Apey Paredkas yr Paredkynikus.* — Sakíts Kretingoy 1820. žr. *Kninga tóreči sawicy Kozonius*, 49-56 psl.; *Pamokslós Ónt Pannos Szwečiausys Gramicziu.* — *Apey Weseles.* Sakíts Kretingoy Metusy 1821, žr. ten pat, 361-368 psl.; *Pamokslós Apey ketwyrta Prisakima Bažniczys Szwetos: Neimk szluba yr weselys nedarik dyinosy óžgin-tosy nóu Bažniczys Szwetos.* Sakíts Kretingo. Metusy 1824, žr. *Pamokslay Wayringosy Materyjosy*, 311-318 psl.

²³ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 245 ir sek psl.: *Pamokslay Wayringosy Materyjosy*, 311-312 psl.

nusidėjėliais. Apie tokius labai aštriai Pabrėža kalba 1821 m. Kretingoje²⁴.

Piršlybos kai kada prasidėdavusius sąvedybomis, kai jaunasis-vaikis nusižiūrėdavo sau tinkamą mergę ir būdavo su ją supažindinamas. Jei jie viens antram patikdavę, tada jaunasis su piršliu vykdavo į jaunosios namus. Į zalietas Pabrėžos laikais važiuodavo ir pas nepažįstamą merginą. Apsukrūs piršliai žinodavo apylinkės merginas, dėl to jauni ūkininkaičiai prašydavo įpiršti jiems pačias.

Kai piršliai įvažiuodavo į jaunosios namų kiemą, vaikis pasilikdavo lauke, o piršlys užeidavo į vidų ir klausdavo ar įsileis neprąšytą svečią. Tėvai apklausinėję, kas jis toks, jei patikdavo, liepdavo atsivesti vaikį. Suėję į vidų kalbėjosi, bet vestuvių klausimo nelietė, duodami progą jauniems pasimatyti. Pasikalbėję eidavo «važiuoti namo». Nuėjęs prie arklių jaunasis pasakydavo ar jam patiko «mergė». Jei patiko piršlys grįždavo vidun paklausti ar «mergei» patiko «vaikis». Jei ir jai patiko, jos tėvai išeidavo ir kviesdavo «vaikį arbatos išgerti».

Kai grįždavo vidun jaunoji būdavo gražiau pasipuošusi, o motina kūrė krosnį «arbatai virti». Piršlys iš kišenės ištraukdavo butelį ir statydavo ant stalo. Prasidėdavo vaišės. Jaunieji prie stalo sėdėjo kartu ir kalbėjosi. Piršlys su tėvais kalbėjosi dėl pasogos ir išgerdavo. Jei sutardavo, paskirdavo dieną ūkvaizdžiams ir piršliai išvažiuodavo²⁵.

Šitokiame fone reikia įjungti ir aštrius Pabrėžos pabarimus. Jis buvo pastebėjęs, kad zaliėtų metu buvo daug išgeriama, dėl to savo pamoksle vasario 2 d. Kretingoje už tai bara. Jis pastebi, kad zaliėtų metu, kada labiausiai reikia turėti blaivų protą, kai kurie zalietininkai jį apsvaigina. Tada nieko bebežiūri ir darydami susitarimus. Nė vienas į kitą: ar doras, ar visada tikrai katalikiškai elgiasi. Nekreipia dėmesio, ar yra vienodo būdo, turto ir amžiaus. Nepasisako viens antram savo ydų, pažeistos šlovės ir ligų. Dėl to nereikia stebėtis, jei po jungtinių neturi Dievo palaimos. Tai išdėstęs Pabrėža kreipiasi į jaunuosius: «Jei norite su Dievo palaiminimu tuoktis, ne stiklę saugokite, bet pirmiau atsiklauskite tėvų, ar leidžia. O gimdytojai, jei mato savo vaikų laimę, neturi drausti, o taip pat ir dėl savų išskaičiavimų neturi versti tuoktis»²⁶.

²⁴ *Kninga Torėti sawiey Kozonius*, 362 psl.

²⁵ A. PAKALNIŠKIS *Žemaičiai*, Chicago 1977, 25-27 psl. S. SKRODENIS, *Žemaičių buitīs J. Pabrėžos pamokstuose*, žr. *Jurgis Pabrėža*, 67 psl.

²⁶ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 266 ir sek psl.; *Kninga Torėti sawiey Kozonius*, 362 ir sek psl.

Ūkvaizdžiai. — Po pirmojo susitarimo jaunoji su tėvais ir broliais važiuodavo apžiūrėti jaunojo ūkio. Šis apžiūrejamas vadinosi ūkvaizdžiais. Jei jaunosios tėvams patikdavo ūkis, jie sutikdavo leisti savo dukterį, tada jau kietai derėdavosi dėl pasogos. Jei susitarėdavo, paskirdavo jungtuvių dieną²⁷.

Pabrėža keliuose pamokluose smerkia apgavystes ūkvaizdžiuose ir galutiniuose susitarimuose. Jis primena, kad jaunieji laike zalių ir ūkvaizdžių apgaulingai stengiasi savo turtą padauginti, skolas nuslėpti, savo negarbingus darbus ir nepadorų gyvenimą pridengti²⁸.

Jie vienas antrą apgaudinėja, jei laike zalių sakosi esą sviki, o yra ligoniai. Jaunasis sakosi esąs turtingas, o yra «diks plikis», vadinasi bajoru, o yra prasčiokas, sakosi mylįs jaunąją, o jis kitas labiau myli, o ją ima tik iš reikalo. Jaunoji apsimeta dievobaiminga, o yra palaidūnė, sakosi visus darbus mokanti, o nei verpti, nei austi gerai nemo-ka. Apgavikas yra ir piršlys, kuris meluoja. Apgavikai yra namiškiai, kurie ūkvaizdžių metu daro kokias suktybes. Pamokslininkas primygtinai nori įkalti, kad ūkvaizdžiai būtų be svaigalų²⁹.

Zalietose padarytas susitarimas tuoktis žemaičių galvojime pri-lygo sužieduotuvėms, turėjusioms beveik pačių vedybų prasmę. Nenuostabu, jei po zalių jaunieji save laikė vedusiais ir labai dažnai po paskutinio susitarimo tuoktis, Pabrėžos pamokslų žiniomis, gerai išgėrę piršlio ir pačių tėvų būdavo suguldomi vienon lovon, ir taip gulėdavo ne tik paskutinę zalių naktį, bet ir iki šliūbo. Atsitikdavo ir taip, kad jaunieji po zalių jungtuves bažnyčioje nukeldavo tolimesniam laikui, o patys gyvendavo kaip vedusieji. Tą nedorą paprotį Pabrėža labai plakė savo pamokluose³⁰.

Pasiruošimas moterystės priėmimui. — Pabrėža moko jaunosius kaip gyventi iki jungtuvių ir kaip ruošti moterystės sakramentui. Vestuvėms pasiruošimas trunka dvi tris savaites, nes per tris sekma-dienius buvo skelbiami užsakai. Jaunasis dabar jau be piršlio lanky-davosi jaunosios namuose ir dalyvavo pasitarimuose su jaunosios tėvais dėl vestuvių kėlimo.

Kadangi per vestuves daugelis sunkiai nusideda, dėl to Pabrėža pataria jauniesiems visai vestuvių neruošti. Moterystės sakramentui

²⁷ Ten pat; A. PAKALNIŠKIS, *Žemaičiai*, 27 psl.

²⁸ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 254, 267, 344 psl.; *Pamokslay Wyringosy Materyjosy*, 318 psl.; *Kninga Torėti sawiey Kozonius*, 360-363, 601 psl.

²⁹ *Pamokslai Wyringosy Materyjosy*, 184 psl.

³⁰ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 267, 544 psl.; *Kninga Torėti sawiey Kozonius*, 361-363 psl.

priimti pakanka dviejų arba trijų liudininkų. Bet jei dėl išgalėjusio papročio tėvai jas ruoštu, tai jis jaunuosius išpėja, kad jie nekviestų tokių vyrų ir moterų, kurie yra girtuokliai, trukšmadariai, kurie nešvankias kalbas kalba ir dainas dainuoja, kurie mėgsta šokti ir begėdiškas išdaigas daryti. « Muzikantų, laisvo jaunimo ir degtinės parėdoje ir veselėje visai nereikia », nes yra visokių paleistuvysčių priežastimi. Pabrėža daug dėmesio kreipia į jaunųjų dvasinį pasirušimą moterystei ³¹.

Pintuvės arba mergvakaris. — Vestuvės prasidėdavo pintuvėmis arba mergvakariu pirmadienio vakarą. Iš Pabrėžos pamokslų matyti, kad tą vakarą prieš jungtuves jaunimas susirinkdavo jaunajai vainiko pinti, dainuoti, šokti, linksintis. Pabrėža sako, kad visa naktis praeina nerimtai juokaujant, pokštaujant, puošiantis, kad kitiems kristų į akis.

Pamokslininkas primena, kad už pintuvių nakties nuodėmes jaunesni yra atsakingi, nes norėjo veselės. Argi toks turėtų būti prieš šliubą pasiruošimas? Vėl bara už tai, kad jaunesni prieš šliubą vienoje lovoje guli. Iš to matyti, kad jaunas pas jaunąją atvykdavo kai kur jau iš vakaro. Jis sako, nors jie kartu gulėdami ir rožančių kalbėtų, vis tiek papildė sunkią nuodėmę ir, jei neatlikę išpažinties, eina prie altoriaus, moterystės sakramentą priima šventvagiškai ³².

Parėdka. — Antradienis - jungtvių diena vadinama parėdka. Naktį arba anksti rytą į jaunosios namus su visu savo pulku atvyksta jaunas. Čia prasideda apeigos ir linksmybės. Pabrėža sako, kad sulaukus dienos ne tik jauniems, bet ir viesiems parėdkininkams reikėtų skubintis į bažnyčią, kad nepavėluotų į mišias, o jie nė girdėti apie tai nenori. Jie susirinkę į jaunosios namus prisivalgo, prisigeria ir vainiko padavimo apeigas atlieka. Vainiko įteikimą Pabrėža vadina vaikišku kvailiavimu, dėl to kad dažna jaunoji jau jį senai praradusi. « Argi negana to, kad kunigas laike šliubo, pašventinęs vainikėlį, visų akyse uždės ant galvos, rodydamas tikrą panystę » ³³.

Įteikę vainiką, parėdkininkai į bažnyčią dar nesiskubina, bet ima šokti, ir tai ne bet kokie šokėjai, bet patys vyriausieji asmenys — pats staršasis ir maršalga. Tik prisivalgę, gerokai išgėrę ir prisišokę, parėdkininkai pagaliau važiuoja į bažnyčią ir važiuodami dainuoja, kelia didžiausią trukšmą. Jų elgesiu pasipiktinęs Pabrėža

³¹ Ten pat, 354-355, 365 psl.

³² Ten pat, 50-51, 367 psl.

³³ Ten pat, 52 psl.

klausia: «Sakykit, ar gerai darot, kad apsigėrę būdami, įvairiais balsais šaukdami atvažiuojat iš parėdkos namų į bažnyčią»³⁴?

Parėdkininkų elgesys gaspadoje ir bažnyčioje. — Atvykę į miestelį, parėdkininkai apsistoja kur nors «gaspadoje». Čia vėl geria, šoka, paskui muzikantų lydimi eina į bažnyčią «ant šliūbo». Bažnyčioje jų apsirengimas ir elgesys taip pat netinkamas. Pabrėža piktinasi, kad moterys apsinuoginusios, o «vyrai su trumpais švarkais, nė begedystės neuždengiančiais». Jis baro parėdkininkus, kurie be jokios pagarbos šventai vietai, bažnyčioje juokauja, balsu žvengia, šlaistosi, kabinėjasi su moterimis, mausto joms nuo rankų žiedus, o po vinčių eina kaip iš kokios kūtės, trukšmaudami, kuldami, be jokios krikščioniškos gėdos³⁵.

Vos iš bažnyčios išėjus, pasigirsta šaudymo garsai, jei ne iš pištalieto, tai burna. Rodos, jie piemenų protą vartotų. O muzikantai tiek prie šventoriaus, tiek prie gaspados visą laiką graija, pasitikdami parėdkininkus, tarsi norėdami iš širdžių išplėsti Dievo baimę, kad jau išeidami iš šventos vietos, tarsi kokios piktybės būtų apsėsti, nes pojungtusių suėję į gaspadą, tuoj pradeda šokti. Šokius pradeda ne bet kas, bet patys svarbiausieji parėdkos asmenys — piršlys su jaunąja, tuo paskatindami ir kitus šokti³⁶.

Jaunosios namuose. — Parėdkininkai miestelyje prasibasto iki vakaro. Tik vėlai vakare su didžiausiu triukšmu, su jaunųjų pora parvažiuoja į jaunosios namus. Grįždami namo kaip kas išmano dainuoja, labai šaukdami, kad visi į juos atkreiptų dėmesį³⁷.

Grįžus į jaunosios namus, po sutikimo vyksta vaišės, šokiai ir įvairios pramogos, beveik iki ryto. Čia piršlys su didele lazda organizuoja šokius. Vos atėjęs į namus, po visų akimis įsikalba, kad šeiminkas parūpintų mergių ant «tancavojimo». Parėdkininkai, kai pavargsta nuo šokių: vieni poromis vedasi prie stalo išgerti, antri tokias dainas dainuoja, kurios teikia širdžiai linksmumo, tretį baurias kalbas plepa, ketvirtį veizi ir tenkinasi kitais, negražias mįsles mena, rankomis negražius ženklus daro, negražiai viens kitam mirkčioja, po užkampius vienas ant kito kabinėjas, bučiuojas. Pabrėža pripažįsta, kad buvo ir gražiai užsilaikančių, bet nuo gėrimo niekas neatsisakydavo. Prieš vakarienę per visus leisdavo stiklelį. Jį

³⁴ Ten pat, 367 psl.

³⁵ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 272-273, 276-277 psl.

³⁶ *Kninga Tóreti Kozonius*, 54-55 psl.

³⁷ Ten pat, 56 psl.

visi turėjo išgerti, negeriantiems pildavo už kaklo ar užauntin. Po vakarienės, kuri pasižymėdavo valgių gausumu, vėl buvo šokama ³⁸.

Isidėmėtini šokiai. — Pabrėža savo pamoksluose paliečia ir kai kuriuos šokius. Pirmiausia jis sako šoka *rinkį*, kurį šokdami šokėjai aplinkui sukasi. Vieni didžiuojasi, kiti spaudo rankas, rodydami širdyje meilę, kiti vėl pro pažastį įkišę ranką, per drabužius liečia krūtis ³⁹.

Pašokę rinkį « *ym kazokus*, į kuriuos ne tik vyriškiai, ale ir moteriškos, o dar ir žanoti išdrįsta eiti ». Kazokai, tai toks šokinėjimas, kuris, neįsigilinus, atrodo neblogas. Bet, jei akyliai stebėsime, išvysime baisias begėdystes. Nes ką reiškia anie gėdiški įsirežimai, jei ne regimu daugeliui baisius papiktinimus. Taip pat niekam verti kojų į visas šalis kraipymai kažkokie baisūs žaiojimasis ⁴⁰.

Toliau eina žaidimas *rūmas*. Jis yra tokia rūšis šokinėjimo, kur nepataikęs atsistoti į reikiamą vietą turi duoti fantą (rastavą), « bet kas griekų dedas pri išvadavimo rastavų ». Teisėjas kiekvienam fantui atgauti skiria hausmę: liepia kurį asmenį pabučiuoti, arba kokius piktinančius žodžius ištarti, arba poterius kalbėti, arba kitą kvailą darbą daryti ⁴¹.

Buvo šokamas ir *kukutis*, kurį šodami stovi vienas už kito ir kukuoja, rankomis pro pažastes susikibę. « Na, ir vėl vyrai liečia moterų krūtis, o tos leidžiasi taip prisitikti ».

Paskui šokdavo *rūstųjį* (rūsčiąją). Tas šokis buvo nepadorus, nes vienas eidamas aplink, bučiuodavo į veidą kitus.

Šokdavo dar ir *paduškėlę*, kurią šodami dainuodavo :

« Podószkely, podószkely,
podószkely miła :
Kóri mili, kóri mili
Tóu yr bocziouki ».

Apie šio šokio šokimo būdą Pabrėža tik tiek tepasako, kad būdavo pabučiuojama gražiausia asaba.

Pabrėža labai peikia vieną šokį, kurį « pats biasas per kokį bezbožną žmogų turėjo išmislyti ». « Vadinasi, tas taneius *špokis*, kur žmogus, kepure apmautas, kitiems aplink apstojus kruš su lazda į kitus pakol balsą išgirst » ⁴².

³⁸ J. POVILONIS, *Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose*, 874 psl.

³⁹ *Kninga Torėti Kozonius*, 267-268 psl.

⁴⁰ J. POVILONIS, *Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose*, 87 psl.

⁴¹ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 278 psl.

⁴² Ten pat, 278-279 psl.

Paskui vestuvininkai darydavo įvairias išdaigas. Jas Pabrėža taip nusakė: « O ką čia besakyti apie tas padūkeles, kurios viršutinį sijoną virš galvos susiraičiusios šokinėja po trobos vidurį ... Negana tų kvailysčių, ale ir iš pačių veselnikų, norėdami savo mandrumą parodyti, pavirst į tikras bestijas, apsitaiso ar meška, ar arkliu, ar kitokiomis baidyklėmis »⁴³.

Parėdkos pabaiga. — Parėdkos vakaras baigiamas jaunųjų guldutuvėmis. Prisilinksminę iki paryčio, parėdkininkai ruošiasi nakvynei. Pirmiausia su tam tikromis apeigomis palydimi į nakvynę jaunieji. Artimieji kaimynai eina miegoti namo. Pabrėža sako: « Eina ant atilsio, ale poromis, o tos poros nevinčiovotos. Kaimynų mergikės vedas pas save kai kuriuos veselnikus ir nė viena nepagalvoja, kad tai labai negražus paprotys, ale nekurios motinos dar džiaugiasi iš to, kad jos duktė pritinka prie vaikų. Pilnos lovos nuo mūsų veselės, ale visi kupetoj, atskyrimo vyriškių nuo moteriškių nė klausti neklausk. Bet kas taip daugel lovų gali pataisyti veselei. Kloja šiaudus į trobos aslą arba taiso patalą daržinėj dėl visų. Iš karto į tą patalą šeimnininkai visus veselnikus, ar ženotus ar neženotos, ar vyrus ar moteriškes, ar senus ar jaunus, visus iškarto suguldo. Vyrai su svetimomis pačiomis, arba su merginomis, moteriškės su svetimais vyrais arba su vaikiais ».

Dėl tokios nakvynės Pabrėža labai graudena vestuvių šeimnininkus. « Pats gaspadorius pavinas kožną pariedyti, kur tur ilsėtis. Pats pavinas paguldyti ypatej vyriškus, o ypatej moteriškas. Pats gaspadorius pavinas būti labai akylas parvežėti paskiaus, ar negul kami porose vyriškis su moteriške, o jei kami taip astrastų, pavinas tokius subausti prigulintej ir būtinai perskirti »⁴⁴.

Veselė arba svotas. — Trečiadienis yra veselės arba svoto diena. Iš ryto vyksta iškilmingos jaunųjų keltuvės ir nuotakos martavimas. Rytą muzikantai su visu būriu vestuvininkų eina žadinti jaunųjų. Jie atsiklaupia prie jų lovos ir tol groja, kol anie abu įmes į smuikus pinigų. Kiti vestuvininkai atsineša degtinės ir čia pasveikina jaunuosius. Muzikantams rūpi ir kitus vestuvininkus, ypač poras, prikelti. « Anie su cielu pulku žmonių eit gryždamis pri lovos, kur pajus vyriškį sugulus su mergi. Anie pagaliaus tyčiomis įmoko nekurias moteriškosias, kad atradusios vaikį atgulus prigultų pri jo dėl padarymo keltuvių ». Ir čia kaip ir prie jaunųjų lovos muzikantai tol atsiklaupę groja, kol įmeta pinigų į « skripyčias »⁴⁵.

⁴³ S. SKRODENIS, *Žemaičių buitės J. Pabrėžos pamoksluose*, 71 psl.

⁴⁴ *Kninga pyrma Apej Sakramentus*, 273-274 psl.

⁴⁵ Ten pat, 274-275 psl.

Jei veselė arba svotas trunka tik vieną dieną, tai jau nuo pat ryto budelis, budeliškai apsirengęs, pakreipęs liežuvį į svečių šalį, kalba, visokiais būdais maivosi, rodydamas lyg noris pakarti piršlį. Paskui tas korimas ir «įvykdomas». Be piršlio korimo tą dieną yra svarbūs svočios pyragai (pietūs). Svočia vaišina ir girdo iš paskutinio, nes svočiai būtų didelė negarbė, jei kas iš vestuvininkų paliktų nepasigėręs. «Budelis su savo draugais ir tas ryja degtinę ant stalo po kartuvėmis. Po svočios pyragų veselnikai maž kuo proto neteکه, vieni pradeda vogti, kiti šokinėti, o kiti su moteriškėmis pašaliais šlaistos ir gulinėja». Vagia pyragus, degtinę ir ruošiasi kelionei, jaunosios išvedlavimui ⁴⁶.

Kokios iškilmės, pramogos vyksta jaunojo namuose Pabrėža nepasako. Jis tik primena jaunosios palydai: «Pasekėjus, jei leidžiat, leiskit žmonės dievobaimingus. Jie, kaip ir vedliai, neturi keliaudamis kriokti, o į vietą nuvykę, kaip pirmoj, tai ir antroj šaly, be jokios nuodėmės linksmai žaisti, nedarydami šeimnininkui jokių nemalonumų ir nereiklaudami sau ypatingų patogumų» ⁴⁷.

Vestuvių pabaigą Pabrėža užbaigia trumpais žodžiais: «Nebeprivenu šekrets (kraičio vežimo), nebsakysiu nė apie ciocį, kuri grįždama pablaku sėdi ... Leidžiu pro šalį numirėlius, kurie gandina veselninkus. Paliaunu ir apie smulkias išdaigas sakyti» ⁴⁸.

Visas šias vestuvinės apeigas, visus senų laikų papročius Pabrėža, moralisto akimis žvelgdamas, savo pamoksluose smerkia. Jis kovoja prieš netinkamą muzikantų elgesį, prieš jaunimo išdaigas, girtavimą ir nešvankias dainas bei nepadorius žaidimus. Jis reikalauja, kad niekas baisių dainų nedainuotų, niekas begėdiškų pasakų nepasakotų. Jis graudena tėvus keliančius vestuves ir klausia: «Ar ne geriau būtų, jei jie vestuvių išlaidas jaunųjų gyvenimo pradžiai atiduotų arba elgetoms išdalintų?» ⁴⁹.

Nežiūrint to, Pabrėža, kovodamas prieš vestuvinius papročius, labai daug pasitarnavo žemaičių etnografijai juos atpasakodamas. Iš jo mes sužinome, kaip XIX amž. pradžioje žemaičiai kurdavo šeimas, kaip jaunieji susipažindavo, kaip darydavo zalietas ir ūkvaiz-

⁴⁶ Ten pat, 274 psl.; J. POVILONIS, *Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose*, 875 psl.

⁴⁷ *Kninga pyrma Apey Sakramentus*, 274 psl.

⁴⁸ J. POVILONIS, *Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose*, 875 psl. cituoja Pabrėžos žodžius iš žuvusio jo pamokslų rinkinio: *Pamokslay Apey septynis Sakramentus*, 1089 psl.

⁴⁹ *Kninga Tóreті Sawiey Kozonius*, 368 psl.

džius, kaip ruošdavo parėdką ir svotą, kokius šokius šoko ir kokias dainas dainavo.

IŠSIMOKSLINĖS LIAUDIES GYDYTOJAS

Kun. Jurgis Pabrėža pastoracinį darbą pradėjo tada, kai žmonės, neturėdami gydytojų, susirgę ėjo pas burtininkus ir klausė jų kerėjimų. Jam buvo gaila jų, dėl to jis ėmė rašyti knygeles apie tai, kaip apsisaugoti nuo įvairių ligų ir kaip jas gydyti. Jis paliko rankraščiuose : *Apie slogas plaučių, Apie slogas nosies, Apie slogas kūdikių ir vaikų, Apie kosulį, Apie dusulį ir slogas smaugiančias*. Šiuos darbus jis rašė, giliai išstudijavęs medikų patyrimus.

Atliekamam laiku Pabrėža skaitė farmakognostinius (vaistinių medžiagų ypatybių tyrinėjimus) ir medicininius veikalus, kaupė žinias ir skleidė savo parapičių tarpe. Vadovaudamasis dr. S. Sirenėjaus darbais jis paruošė veikalą : *Kai kurių augalų gydomieji savumai, tų augalų panaudojimo būdai įvairių ligų atvejais, išryškinti* Jurgio PABRĖŽOS, Kartenos altaristo, ir S. SIRENĖJAUS, Krokuvos Akademijos Daktaro, veikalu 1814 metais Kartenoje » (246 psl.).

Kiek jautrus buvo Pabrėža sergantiems žmonėms, galima spręsti iš šio veikalo įžanginio žodžio : « Priimk, malonus skaitytojau, šį trumpą darbą, kuriame rasi paprasčiausius būdus, kaip reikia gelbėti neturtinguosius įvairių ligų atvejais paprastomis priemonėmis — beveik visiems pažįstamomis vaistažolėmis ».

Rašydamas apie kiekvieną augalą, autorius nurodo kuriais savumais pasižymi kiekviena vaistažolė, kurias ligas galima ją gydyti. Čia pat jis duoda receptus ir patarimus, kaip iš aprašomos vaistažolės ar jos dalies reikia pasigaminti patį vaistą. Kartais labai tiksliai nurodoma, kiek vaistažolių reikia paimti ruošiant iš jų vaistus, o kai kada, pasinaudodamas savo patirtimi, netgi pasako : « Turiu perspėti, kad kai kurios vaistų dozės, išrašytos iš S. Sirenėjaus veikalo yra perdidelės » ir čia pat duoda skirtingas dozes.

Pabrėžos darbai ir veikalai grąžina žmogų į gamtą, į jo gyvybę ir sveikatą saugančius aruodus. Ir ne į bet kurią gamtą, bet į savą ten, kur jis gimė, augo ir gyvena.

Kaip gydytojas ir patarėjas nesiūlo jam neprieinamų vaistų. Jis yra praktiškas gamtos turtų sveikatai panaudotojas. Jis tekalba apie tas vaistingas priemones, kurios yra čia pat netoli namų : darže, pakelyje, paežerėje, pušyne, pievoje ar lauke.

Savo raštuose Pabrėža nesižavi ir visiškai nekalba apie svetimų kraštų gydomąją klimatinę galią. Jis yra realistas, nekalba apie negalimus pasiūlymus. Netgi sudėtingus receptus jis išbraukia iš savo veikalų, nes tai yra persunku liaudžiai pasigaminti.

Pabrėža ragino žmones vaistus patiems gamintis. Tuo tikslu parašė veikalėlį: *Naminė vaistinėlė*, kurioje randamas paprastų vaistų rinkinys, aprašomos dažnai pasitaikančios ligos, pateikiami joms gydyti būdai ir vaistų receptai.

Beskaitant Pabrėžos mediciniškus raštus, jauste jaučiasi vedamoji mintis, — autorius juos skiria brolio žemaitėlio gerbūviui pagerinti. Vieno veikalo tituliniam lape jis rašo: « Skiriu savo darbą patogumui ir sveikatai gelbėti tų, kurie arti neturi vaistinės bei galimybių pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvenant skurst, bet ir per anksti mirti »⁵⁰.

Viso mediciniškų, žinomų veikalų Pabrėža yra parašęs 57. Daugeis rankraščių neramiais laikais yra žuvę⁵¹.

PIRMASIS ŽEMAIČIŲ BOTANIKAS

Pravartu paminėti, kad iki XIX amž. pabaigos dominavo vadinamoji Galeno formacija — vaistai buvo gaminami tiesiog iš žaliavos: dekoktai, infuziumai, tinktūros ir kt. Pabrėža suprato, kad, pažindamas Žemaitijos augalus ir surinkęs jų herbarą, jis galėjo, reikalui esant, daugiau padėti vietos žmonėms, negu vaistininkas, cirulikas ar felčeris. Dėl to jis ir pradėjo rinkti ir tyrinėti augalus⁵².

Botanikos žinių Pabrėža buvo šiek išgijęs Vilniaus universitete. Apie tai ji pats pasisako 1829 m. kaludžio 13 d. prof. Wolfgangui rašytame laiške: « ten tarp kitko turėjau laimės matyti, kaip apibūdinamos augalų gentys ir rūšys, vadovaujant išyzimiam gamtos profesoriui Špicnageliui ». Bet Vilniaus universiteto jis nebaigė, dėl to savarankiškai dirbdamas daug vargo turėjo apibūdinamas augalus be vadovo ir neturėdamas specialios literatūros.

Tada Pabrėža ryžosi pagilinti žinias, ėmėsi uoliai skaityti medicininę literatūrą, mokėsi botanikos. Važinėdamas po įvairias Žemaitijos vietas, jis rinko ir aprašinėjo augalus, sudarinėjo herbarą. Tapęs Kretingos mokyklos mokytoju pertiekdavo mokiniams botanikos žinias, vesdavosi juos į miškus, pelkes ir pievas, rodydavo jiems įvairius augalus ir kartu su jais surinko apie 800 rūšių. Be to, vienuo-

⁵⁰ E. KANOPKA, *J. Pabrėža liaudies gydytojas*, žr. *Mokslas ir gyvenimas*, 1960, 1 nr., 36 ir sek. psl., ir *J. Pabrėža — farmakognostas ir liaudies gydytojas*, žr. *Jurgis Pabrėža*, Vilnius 1972, 46-54 psl.; Dr. V. PAPROCKAS, *Pabrėža — išsilavinęs liaudies gydytojas*, žr. *Medicina*, 1972, 3 nr., 30-33 psl.

⁵¹ *Jurgis Pabrėža*, Vilnius, 1972, 99-101 psl.

⁵² V. BIRŽIŠKA, *Kunigas Jurgis Ambraziejus Pabrėža*, žr. *Aidai*, 1950, 2 nr., 76-77 psl.

lyne buvo įsirengęs įvairių gėlių ir naudingų augalų sodeli, tam reikalui sėklų gaudavo iš Vilniaus universiteto botanikos sodo.

Surinko daug medžiagos apie Žemaitijos augmeniją, paskui ėmėsi rašyti botanikos veikalą. Tai buvo sunkus darbas, nes pačiam reikėjo sukurti botaninę terminologiją lietuvių kalba⁵³. Jis rašė šiaurės-vakarų žemaičių tarme, vartodamas lotyniškai lenkišką abecėlę ir savą rašybą. Stambiausias jo veikalas yra *Taislius auguminis, kuriame talpinas augmės, lig šiol rastosios taip mūsiškės, kaip nekurios svetšalės* ... To veikalo apimtis 1040 psl. Jis baigtas rašyti 1843 m. Augalų vardai duoti lotyniškai, žemaitiškai, kai kurie prūsiškai ir latviškai. Iliustruotas 229 paveikslais, sudėtais į 17 lentelių. Paveiksiai paimti iš B. Jundzilo knygos.

Šio veikalo pratarmėje autorius rašo: «Didelis geidimas prisilaugyti žemaičiams pažadino mane ant parašymo to veikalo žemaitišką kalbą». Tačiau tik jo dalis jau po Pabrėžos mirties išleistas JAV kun. A. Miluko rūpesčiu *Dirvos* bendrovės 1900 m. Veikalas pavadintas *Botanika arba teislius auguminis*. Šis veikalas naudingas dviem požiūriais: kaip pirmasis botaninės terminologijos šaltinis ir kaip pirmasis Lietuvos floros rinkinys. Jis liko rankraštyje, kuris dabar saugojamas Respublikinėje bibliotekoje Vilniuje.

Kiti du stambūs Pabrėžos botanikos veikalai yra *Vardai taisliniai augimių, atsirandančių augimnyčioj žemaitinėje* (1834)⁵⁴ ir *Sryje balsenyyny biiluu Žemayt. Lotinyyniu* (1834). Abu darbai yra svarbūs ir lituanistiniu lingvistiniu požiūriu. Viso iš botanikos srities Pabrėža yra parašęs 18 knygų, kai kurios iš jų jau yra žuvusios ir kai kurios bent dalimis išleistos⁵⁵.

BAIGIAMOSIOS MINTYS

Jurgis Ambraziejus Pabrėža priklausė tai susipratusių žemaičių grupei, kurią XVIII amž. gale išauklėjo Vilniaus universitetas. Jis ne tik kalbėjo, bet ir savo pamokslus, medicinos ir botanikos veikalus rašė ir eilėraščius kūrė kretingiškių žemaičių tarme. «Vienas jo draugas lenkas ar sulenkėjęs lietuvis jam pastebėjęs kad nesą prasmės gai-

⁵³ J. DAGYS, *Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė*, žr. *Gamta*, 1937, 4 nr., 231-235 psl., ir to paties autoriaus *Medžiaga tirti biologijos istorijai Lietuvoje*.

⁵⁴ *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*. Medžiaga biografijai. Sudarė Kretingos kraštotyros muziejaus darbuotojai. Kretinga, 1971 m. Mašinėle rašyto teksto fotokopija, 91-182 psl.

⁵⁵ N. KIŠŪNIENĖ, *J. Pabrėžos bibliografija*, žr. *Jurgis Pabrėža*, 97-99 psl.

šinti laiką rašant tokias knygas lietuviškai, nes daug puikios šios srities literatūros yra lenkų kalba. Tada Pabrėža jam atsakęs: Kam tie lenkai gaišina laiką ir rašo lenkiškai, kai tiek daug ir puikios tos rūšies literatūros yra vokiečių, prancūzų ir anglų kalbomis?»

Iš tikro, Pabrėža, rašydamas savo veikalus, labai sielojosi, kad nėra žemaičių kalba gramatikos. Jis skundžiasi: «Iki šiol dar neturime savo žemaičių kalbos gramatikos, gal ir yra kokia svetimšalio parašyta». Gal būt jo paragintas, kitas Kretingos pranciškonas, kilme vokietis, Simonas Grossas, parašė, bet nespėjo atspausdinti gramatiką: *Kalbrieda Ležuve Žemaityszka*. Neturėdamas gramatikos, Pabrėža žodžius rašė taip, kaip jie buvo tariami kasdieninėje kalboje. Kalbos ir kitais lietuvių kultūros reikalais jis tarėsi ir susirašinėjo su Daukantu ir Valančium. Savo botanikos žolininko augalų vardus, neturinčius žemaitiškų vardų, pavadino mitologiniais lietuvių dievų vardais.

Pabrėža bandė ir eiles rašyti. Liaudyje yra paplitusios dvi jo eilės, tapusios liaudies dainomis: *Esu sau žmogelis* ir *Apie pipkininką*.

Tiesa, šių laikų literatūros kritiko akimis žiūrint, šie jo eilėraščiai nėra aukšto lygio, bet, jei juos palyginsime su to meto kitų autorių eilėraščiais, tai Pabrėžos eilėraščiai jiems prilygsta.

Apie tėvą Jurgį Ambraziejų Pabrėžą dar būtų galima kalbėti kaip nuodėmklausį, asketą, sumanų sielų vadovą ir, nors nekanonizuotą, šventąjį, prie kurio kapo žemaičiai melddamiesi ir dabar patiria malonių.

Baigdamas priminsiu, kad Pabrėža mirė 1849 m. spalio 30 d., po ligonių priėmimo valandų. Vienuoliai jį rado mirusį, parymusį ant kauptuvėlio. Žemaičių vyskupijos valdytojas Gentila apie jo mirtį raštu pranešė vyskupijos kunigams. Jį palaidojo vienuoliai senuose Kretingos kapuose ir ant jo kapo pastatė akmeninį kryžių. Paskui 1933 m. Kretingos vienuolyno gvardijonas Tėv. Augustinas Dirvelė pastatė gražią koplytelę⁵⁷.

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M.

Brooklyn, NY.

1979. VIII. 24.

Šv. Baltramiejaus apaštalo šventė.

⁵⁶ ANONIMAS, *Kun. Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, savaitraštis, 1966, V.26, 21 nr.

⁵⁷ Apie Jurgį Ambraziejų Pabrėžą rašau plačią biografiją, kurioje bus išnagrinėti visi jo darbai.

THE CONTRIBUTIONS OF GEORGE AMBROSE PABRĒŽA
TO SAMOGITIAN CULTURE

by

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M.

Summary

In this paper we examine the contributions of one of the more distinguished 18th-19th Century Samogitian educators to Samogitian culture.

This many-faceted Samogitian educator was born in 1771 in the Village of Večiai, parish of Lenkimai, into a family of a middle class farmer. He was baptized George and he received the name Ambrose upon entering the Franciscan Order. As a young man he studied at the Superior School of Kretinga from which he graduated in 1792, and in the same year entered the University of Vilnius, where he studied history, anatomy, botany, chemistry, surgery, physics, law, theology, and Holy Scripture until the spring of 1784. But he did not complete his studies because he joined an insurrection which Thaddeus Kosciusko organized against the Russian occupation. Since the insurrection did not succeed, he could not return to the university. Thus on August 1, 1794 he entered the priests' seminary at Varniai.

He was ordained a priest on February 26, 1796. He was an assistant pastor in Šiluva from 1796-1797, an administrator of Raudėnai parish from 1798-1800, later an assistant pastor again at Tverai from 1800-1802, and Plungė from 1802-1808. Still later he founded a retired priests' residence (Altaria) at Kartena. He moved and lived there until 1816 when, on December 8th, he joined the Franciscan Order at Kretinga. When he became a Perpetual Franciscan Tertiary George Ambrose Pabrėža was appointed to the Superior School of Kretinga as chaplain and teacher. He taught Latin and Geography there from 1817-1821. While teaching he wrote textbooks for Latin and Geography, the latter in the Lithuanian Samogitian dialect.

Later, as the Holy Year of 1825 approached, the superiors of the Order assigned Pabrėža as a preacher at the Kretinga monastery. He prepared his sermons very conscientiously and wrote all of them in the Lithuanian Samogitian dialect. All together he wrote 17 books of a religious content, most of which are comprised of large collections of his sermons — between 500 and 1300 hand-written pages. His sermons are interesting not only as regards theology and morals — geared for

the benefit of the people and their correction — but also as regards ethnography, for it concerns the life of Northwestern Samogitia from birth to death: baptisms, weddings, funerals, infancy, youth, old age, child-parent obligations, peoples' social obligations, the hireling-landlord relations, and peasant and lord relations. He severely rebukes immoral behavior — the vain adornment of men and women, bad entertainment, songs and dances in connection with the joint harvest crews working at night, the remnants of paganism, superstitions, curses, signs of unbelief, drunkenness and depravity. George Ambrose Pabrėža himself was a zealous priest and led a strict ascetical life.

When Father Pabrėža began his pastoral work, he soon took notice of the hardships of the hirelings, domestic servants, and peasantry, who, because of poor sanitary conditions and a lack of doctors, became sick and died. He took pity on these people and since he was inclined towards medicine and since he acquired knowledge at the University of Vilnius he wished to help them. He did this by teaching them how to protect themselves against sickness and how to treat themselves if they became ill. For this purpose he wrote a few booklets and some of them are still preserved in manuscript. With the same aim of wanting to help the people he began to explore the curative powers of plants and he was able to use that knowledge to heal the sick. Later he took an interest in the botany of his area and began to collect, to catalog, and to write about all the plants. Thus he wrote 17 medical and 18 large botanical works. Practically all of his works, including his sermons, up to World War II, were preserved in the library of Kretinga monastery. Now they are at the University of Vilnius, the Academy of Sciences, and the Republic Library of Vilnius.

It is necessary to note that George Ambrose Pabrėža belonged to that group of Lithuanian Samogitian intellectuals who were educated at the end of the 18th century at the University of Vilnius. He wrote and delivered his sermons using the Northwestern Samogitian dialect. He used the same dialect when he wrote his works on medicine, botany, and poetry. He created his own Samogitian orthography which differed from that of Simon Daukantas and Matthias Valančius with whom he discussed the Samogitian orthographic mode and the questions of grammar.